

УДК 342.9(4)"04/14"

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series18.2024.41.10>

Рибченко С. О.

СТАНОВЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРАВА В КРАЇНАХ ЄВРОПИ В ЕПОХУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

У статті проаналізовано процес становлення адміністративного права в країнах Європи в епоху Середньовіччя, виявлено ключові етапи та особливості цього процесу. Аналіз історичного досвіду показав, що середньовічний період мав вирішальне значення для формування основ адміністративного права, які згодом лягли в основу національних правових систем європейських країн.

З'ясовано, що становлення адміністративного права в країнах Європи епохи Середньовіччя було складним і тривалим процесом, який відбувався під впливом різноманітних чинників. Серед них відзначено розвиток державності та правових систем, рецепцію римського права, формування міського самоврядування та цехових організацій.

Узагальнено, що в епоху Середньовіччя основними джерелами адміністративного права були звичаєве право (правовий звичай), канонічне право, римське право.

Установлено, що у середньовічній Франції та Англії закладалися підвалини майбутніх національних моделей адміністративного права. У Франції цей процес був пов'язаний з посиленням королівської влади та централізацією управління, в Англії – з розвитком системи загального права та зародженням принципів адміністративної юстиції. У Німеччині важливу роль відіграло магдебурзьке право, яке надавало містам широку автономію та стимулювало розвиток міського самоврядування.

Акцентовано, що досвід середньовічних міст у сфері самоврядування та цехової організації заклав підвалини сучасного муніципального управління та концепції децентралізації влади.

Підкреслено, що міське право було важливим чинником розвитку ремесел і торгівлі, оскільки надавало економічні привілеї міщанам. Воно сприяло формуванню міщанства як нового соціального стану з особливими правами та обов'язками. Норми міського права захищали права міщан, регулювали торговельні та ремісничі корпорації – гільдії та цехи. Саме принципи міського та цехового права вплинули на формування інститутів адміністративного права, пов'язаних з регулюванням економічної діяльності та професійних об'єднань.

Доведено, що епоха Середньовіччя мала велике значення для розвитку адміністративного права, оскільки саме тоді були закладені фундаментальні принципи та інститути, які визначають сучасне розуміння адміністративного права. Рецепція римського права, розвиток міського самоврядування та цехової системи зіграли ключову роль у формуванні адміністративно-правових відносин.

Ключові слова: адміністративне право, Середньовіччя, звичаєве право, римське право, канонічне право, принцип законності, принцип поділу влади.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Адміністративне право є однією з ключових галузей сучасного права, яка регулює відносини між державою та громадянами, забезпечує ефективне функціонування системи державного управління. Проте, формування цієї галузі права має довгу та складну історію, яка сягає своїм корінням епохи Середньовіччя. Саме в цей період відбувалося становлення основних принципів та інститутів адміністративного права, які згодом стали фундаментом для розвитку сучасних правових систем європейських країн.

Дослідження процесу становлення адміністративного права в країнах Європи в епоху Середньовіччя є актуальним з кількох причин. По-перше, воно дозволяє краще зрозуміти витoki та особливості сучасного адміністративного права, його зв'язок з історичними традиціями та правовою культурою європейських народів. По-друге, вивчення середньовічного досвіду формування адміністративно-правових відносин може бути корисним для вдосконалення сучасних моделей державного управління та взаємодії між владою і суспільством. По-третє, дослідження цієї теми сприяє поглибленню знань про правову спадщину Середньовіччя, яка є невід'ємною частиною європейської історії та культури.

Аналіз останніх публікацій. Проблемам становлення адміністративного права присвятили свої праці чимало дослідників, з-поміж яких зокрема: Бостан Л., Бостан С. [3],

Герасименко Є. [12], Грубінко А. [5], Діхтієвський П. [12], Жовтобрюх М. [6], Задирака Н. [12], Клиничук В. [12], Колодяжна В. [11], Коломоєць Т. [12], Лубський В. [13], Малишев Б. [14], Мануїлова К. [15], Марченко А. [16], Панасюк Р. [18], Решота В. [19–20], Слинко Д. [22], Соломаха А. [24], Турчак О. [25] та ін.

Незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених історії права загалом та окремим аспектам Середньовічного права зокрема, питання становлення адміністративного права в країнах Європи в епоху Середньовіччя залишається недостатньо вивченим. Більшість досліджень зосереджуються на аналізі розвитку цивільного, кримінального чи канонічного права, тоді як адміністративне право часто залишається поза увагою науковців. Тому актуальність цього дослідження полягає в необхідності заповнення наявних прогалів у вивченні історії адміністративного права та його ролі у формуванні європейської правової традиції.

Мета статті – дослідження процесу становлення адміністративного права в країнах Європи в епоху Середньовіччя, виявлення основних чинників та особливостей цього процесу, а також аналіз впливу середньовічного адміністративного права на подальший розвиток цієї галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Середньовіччя – це період в історії людства, коли разом з формуванням нового типу держави, формувалися й основи майбутніх національних правових систем. У цей час відбувалося зародження багатьох галузей права, зокрема адміністративного, яке регулювало управлінські відносини в державі.

Утім в епоху Середньовіччя адміністративне право не було окремою галуззю в сучасному розумінні. Поняття «адміністрація» та «адміністрування» не мали спеціального юридичного значення у тогочасних правових доктринах. Натомість ці терміни вживалися в загальному сенсі управління певними сферами або об'єктами (наприклад, управління помістям, посадою, збиранням податків, церковними таїнствами тощо).

Крім того, норми, що регулювали відносини держави та підданих, були частиною загального права і ґрунтувалися переважно на звичаях та традиціях. За феодалізму король вважався верховним суддею і джерелом права, а його чиновники на місцях виконували адміністративні функції, проте їхні повноваження не визначалися чітко. Деякі ознаки адміністративного права почали з'являтися наприкінці Середньовіччя із зміцненням абсолютизму та ролі держави.

Загалом в епоху Середньовіччя основними джерелами адміністративного права були: 1) звичаєве право (правовий звичай); 2) канонічне право; 3) римське право.

О. Скакун окреслює правовий звичай як «акт-документ, що містить норми-звичаї (правила поведінки, які склалися в результаті багаторазового повторення людьми певних дій), які санкціоновані державою і забезпечуються нею» [21, с. 215].

М. Жовтобрюх ототожнює правові звичаї зі звичаєво-правовими нормами та визначає їх як загальні правила поведінки, що діють у межах певної спільноти у відношенні всіх її членів, які охоплюються змістом цих правил, такі, що усвідомлюються як правомірні і обов'язкові, відповідають і «безпосередньо ґрунтуються на принципах природного права, виступають як результат тривалої, однакової і постійної практики вирішення правових ситуацій, що виникають на основі типових відношень у практичному житті людей, забезпечуються соціальною санкцією, а також можуть мати захист з боку державних органів влади та суду» [6, с. 44]. У цьому визначенні замість державного санкціонування автор наголошує на соціальній санкції – такій, що здійснюється суспільством. І. Безклубий називає звичай самобутнім (етнічним) та споконвічним правилом поведінки людей та їхніх об'єднань [8, с. 9].

Канонічне право католицької церкви в середні віки виступало не лише регулятором внутрішньоцерковних відносин, але й здійснювало значний вплив на світське право європейських держав. Церква фактично була державою в державі зі своєю розвиненою системою управління та судочинства [25, с. 162–163].

Норми канонічного права регулювали різноманітні адміністративні питання: організацію церковного управління, компетенцію церковних судів, податки та збори на користь церкви тощо. Церковна адміністрація була добре розвиненою та ієрархічною. Принцип субординації, характерний для церковного права, потім був запозичений світськими правовими системами [25, с. 162–163].

Канонічне право сформувало цілу низку принципів та інститутів, які згодом увійшли до системи адміністративного права: принцип законності управління, інститут делегування повноважень, право на оскарження дій адміністрації тощо [13]. Юридична техніка та методи тлумачення канонічного права також вплинули на розвиток правової думки та юридичної практики загалом.

Таким чином, канонічне право відіграло важливу роль у формуванні підвалин адміністративного права в країнах середньовічної Європи. Його вплив проявився як на рівні рецепції окремих норм та інститутів, так і в загальних принципах організації та діяльності публічної адміністрації.

Римське право з його досконалою розробкою правових відносин мало величезний вплив на розвиток правових систем середньовічної Європи. Рецепція римського права відбувалася як на рівні законодавства окремих держав, так і на доктринальному рівні через вивчення та коментування першоджерел римського права в університетах.

Багато інститутів та принципів адміністративного права беруть свій початок саме з римського права. Наприклад, поняття публічної служби (*munus publicum*), розподіл влади на цивільну та військову (*imperium* та *potestas*), ієрархія посад тощо [17]. Римське право також сформувало уявлення про публічно-правові та приватно-правові відносини, що мало значення для визначення предмету регулювання адміністративного права.

Середньовічні юристи, спираючись на першоджерела римського права, розробляли нові правові концепції та підходи, пристосовуючи їх до потреб свого часу. Так, глосатори та пост-глосатори, коментуючи Дигести Юстиніана, сформулювали чимало положень, що стосувалися публічного права та управління державою [7]. Це сприяло розвитку доктрини адміністративного права.

Процеси централізації державної влади та рецепції римського права в країнах середньовічної Європи заклали підвалини для формування національних правових систем. Поступово долалася феодална роздробленість, створювалися єдині системи законодавства та судочинства, вибудовувалася ієрархічна структура органів державного управління [11].

Ці процеси супроводжувалися становленням адміністративного права як самостійної галузі. Якщо раніше норми, що регулювали управлінські відносини, були розпорошені в різних джерелах права (звичаях, судових рішеннях, актах монархів), то тепер вони почали зводитися в єдину систему. З'являються перші кодифіковані акти, що містять адміністративно-правові норми [12].

Так, у Франції важливу роль відіграли Великі ордонанси XVI ст., що регламентували організацію та діяльність королівської адміністрації [1]. У Німеччині джерелами адміністративного права стають поліцейські статuti та регламенти, що приймалися як на рівні імперії, так і окремих князівств. В Англії розвиток адміністративного права пов'язаний з діяльністю органів місцевого самоврядування та спеціальних адміністративних трибуналів [16].

Попри відмінності в джерелах та системі адміністративного права в різних країнах, спільною тенденцією стало посилення ролі закону в регулюванні публічно-правових відносин. Утверджується принцип законності в діяльності адміністрації, підпорядкування чиновників правовим нормам [18]. Адміністративне право починає розглядатися як інструмент обмеження сваволі чиновників та захисту прав підданих у відносинах з державою.

Слід відзначити, що в більшості європейських країн аж до кінця XVIII ст. адміністративне право ще не виділялося як самостійна галузь, а розглядалося в рамках поліцейського права [24]. Лише з розвитком буржуазних відносин та обмеженням абсолютизму відбувається остаточне оформлення адміністративного права в його сучасному розумінні. Проте саме в надрах середньовічної державності та права були закладені ті підвалини, на яких згодом постала ця галузь.

Таким чином, середньовічне адміністративне право справило визначальний вплив на подальший розвиток цієї галузі. Рецепція римського права збагатила його новими поняттями та принципами, сприяла доктринальному оформленню. А формування національних правових систем в європейських країнах створило необхідні передумови для виокремлення адміністративного права в самостійну галузь. Попри всі відмінності та особливості цих процесів у різних державах, їх загальним наслідком стало утвердження адміністративного права як невід'ємного елемента європейської правової традиції.

Так, у середньовічній Франції відбувався поступовий процес централізації державної влади та формування розгалуженої системи адміністративного управління. Ключову роль у цьому відіграла королівська влада, яка прагнула зміцнити свої позиції та встановити контроль над усією територією держави.

За правління династії Каролінгів (VIII–X ст.) було закладено основи феодального ладу та відповідної йому системи управління. Все населення в адміністративно-територіальних одиницях франкської держави підпорядковувалося графам, які в свою чергу були підконтрольні королю [15]. Однак з часом місцева знать, спираючись на власні спадкові володіння, почала узурпувати публічну владу та обмежувати вплив короля на місцях [15].

У період розквіту феодалізму (XI–XIII ст.) королівська влада у Франції значно посилилася. Монархи проводили політику централізації, спрямовану на підпорядкування великих феодалів та зміцнення вертикалі управління державою. Важливу роль у цьому процесі відіграла судова реформа Людовіка IX, внаслідок якої було створено систему королівських судів та закріплено право на оскарження рішень сеньйоріальних судів.

Поступово король зосередив у своїх руках усі функції державного управління, центром якого став королівський двір. Формувалася ієрархічна система адміністративних органів на чолі з королем. На місцях управління здійснювали королівські чиновники – балії та сенешалі, які мали широкі повноваження: збір податків, здійснення судочинства, керівництво військами тощо [3]. Вони призначалися безпосередньо королем і були йому підзвітні.

У XIII–XIV ст. активно розвивалося королівське законодавство, яке регулювало різні сфери суспільного життя, в тому числі організацію державного управління. Королівські ордонанси та едикти ставали важливими джерелами адміністративного права. Зокрема, ордонанс 1256 р. закріпив принципи діяльності королівської адміністрації: законність, суворе додержання юрисдикції, відповідальність чиновників.

Становлення професійного чиновництва у Франції відбувалося паралельно з процесами централізації та бюрократизації державного апарату. Державна служба поступово перетворювалася на особливий правовий інститут зі своїм статусом та принципами організації.

Уже в XIII ст. у Франції почала формуватися система призначення на державні посади, яка передбачала наявність у кандидата певної освіти та досвіду. Так, за правління Філіпа IV Вродливого було встановлено освітній ценз для зайняття посад в органах королівського управління. Перевага надавалася особам з юридичною освітою, яких готували створені на той час університети [23].

Важливе значення для розвитку державної служби мало закріплення особливого правового статусу чиновників. Вони вважалися представниками монарха і наділялися певними привілеями та імунітетами. Зокрема, державні службовці звільнялися від сплати податків, мали право на носіння зброї, особливий порядок судочинства тощо [23]. Водночас посилювалася їхня відповідальність за зловживання владою та посадові злочини.

Поступово ускладнювалася внутрішня структура державного апарату, з'являлися нові посади та органи. У XIV–XV ст. сформувалася розгалужена система органів центрального управління: Велика рада, Парламент, Рахункова палата та ін. [5]. Зростала кількість чиновників різних рангів, які здійснювали адміністративні, судові, фінансові та інші функції. Утворення постійного бюрократичного апарату стало важливою передумовою абсолютизму.

Водночас у середньовічній Франції державна служба ще не була відокремлена від приватної сфери. Часто посади відчужувалися, передавалися у спадок або продавалися, що породжувало корупцію та непотизм. Лише наприкінці XV – на початку XVI ст. почалася боротьба з цими явищами. Зокрема, едиктами Людовіка XII (1498 р.) та Франциска I (1521 р.) було заборонено продаж посад та закріплено принцип призначення чиновників королем довічно [5].

Таким чином, у середньовічній Франції закладалися підвалини майбутньої розвиненої системи адміністративного управління та державної служби. Королівська влада відіграла провідну роль у централізації держави, формуванні ієрархічного апарату та професійного чиновництва. Водночас цей процес був тривалим і суперечливим, зберігалися феодальні пережитки та зловживання. Остаточне оформлення французької моделі адміністративного права відбулося вже в період абсолютизму.

Правова система середньовічної Англії мала свої особливості, які суттєво відрізняли її від континентальних правових систем. Основу англійського права складало загальне право (*common law*), яке формувалося в ході діяльності королівських судів.

Витоки загального права сягають ще англосаксонського періоду (V–XI ст.), коли на території Англії діяли місцеві звичаї та судові прецеденти. Після нормандського завоювання у 1066 р. почався процес централізації державної влади та уніфікації права. Королівські суди, які спочатку розглядали лише особливо важливі справи, поступово розширювали свою юрисдикцію [4, с. 29–30].

У XII–XIII ст. на основі судових рішень у типових справах стали формуватися загальні правові принципи та норми, обов'язкові для всіх судів. Судді при винесенні рішень керувалися не лише законами та звичаями, але й судовими прецедентами. Так зароджувалася доктрина *stare decisis* (з лат. – «стояти на вирішеному»), згідно з якою суди зобов'язані дотримуватися раніше прийнятих рішень з аналогічних справ [14].

Загальне право регулювало широке коло відносин – земельні, договірні, деліктні, сімейні тощо. Проте його можливості щодо захисту прав приватних осіб від сваволі адміністрації були обмежені. Система приватноправових позовів (*writs*) не давала змоги оскаржувати акти та дії королівських чиновників [21].

Прогалини та недоліки загального права частково компенсувалися правом справедливості (*equity law*), яке створив суд лорда-канцлера. До нього зверталися особи, які не могли знайти захисту своїх прав у судах загального права. Право справедливості, засноване на принципах природної справедливості та моралі, згодом стало невід'ємною частиною англійської правової системи [21].

Таким чином, у середньовічній Англії склалася унікальна правова система, основу якої становило загальне право. Воно формувалося в ході діяльності королівських судів як право судових прецедентів. Загальне право забезпечувало єдність та стабільність правового регулювання, хоча мало й певні недоліки. Право справедливості, яке доповнювало загальне право, робило правову систему більш гнучкою та здатною реагувати на нові суспільні потреби.

Попри домінування загального права, в середньовічній Англії поступово формувалися передумови для розвитку адміністративної юстиції. Вже тоді з'являлися зародки ідеї про необхідність обмеження сваволі адміністрації та захисту прав приватних осіб у їхніх відносинах з державою.

Одним з перших проявів адміністративної юстиції можна вважати діяльність мирових суддів, які з'явилися ще у XIV ст. Спочатку вони призначалися королем для підтримання громадського порядку, але згодом набули й певних судових та адміністративних повноважень. Мирові судді розглядали скарги на дії місцевої адміністрації, зловживання чиновників, порушення законів [19].

Важливу роль у розвитку принципів адміністративної юстиції відіграли також суди справедливості. Вони брали до розгляду скарги на незаконні дії адміністрації, керуючись принципами природної справедливості. Суд лорда-канцлера міг визнати недійсними акти чиновників, які порушували права та інтереси приватних осіб [19].

Проте загалом можливості судового контролю за адміністрацією в середньовічній Англії були досить обмеженими. Панувала доктрина суверенітету парламенту, згідно з якою суди не могли оскаржувати акти, прийняті парламентом або за його уповноваженням. Крім того, багато сфер діяльності адміністрації взагалі випадали з-під судового контролю [20].

Попри це, вже в середні віки в Англії зароджувалися деякі принципи, які згодом стали основою адміністративної юстиції:

- принцип законності (*rule of law*) – ідея про те, що держава та її органи повинні діяти відповідно до закону і можуть бути притягнуті до відповідальності в судовому порядку;
- принцип поділу влади – хоча в Англії він не набув такого розвитку, як у континентальних країнах, але ідея про необхідність обмеження виконавчої влади судовою поступово утверджувалася;
- принцип судового контролю – саме суди розглядалися як головний інструмент обмеження адміністративної сваволі та захисту прав особи [19].

Ці принципи, звісно, ще не були послідовно втілені на практиці, але сама їх поява свідчила про зародження нового погляду на відносини між державою та особою. Адміністративна юстиція як система спеціалізованих судів чи процедур ще не склалася, але передумови для її розвитку вже формувалися.

Таким чином, попри домінування загального права та обмежені можливості судового контролю, в середньовічній Англії зароджувалися важливі принципи адміністративної юстиції. Діяльність мирових суддів, судів справедливості, утвердження ідей законності, поділу влади та судового контролю закладали підвалини для подальшого розвитку цього інституту в англійському праві.

Розвиток адміністративного права в середньовічній Німеччині відбувався під значним впливом Священної Римської імперії. Ця держава, яка проіснувала з 962 по 1806 рік, об'єднувала під владою імператора численні німецькі князівства та міста. Хоча імперія мала складну феодалну структуру і не була централізованою державою в сучасному розумінні, вона все ж сприяла формуванню спільних правових традицій та інститутів на німецьких землях.

Важливу роль у становленні адміністративного права відіграло римське право, рецепція якого активно відбувалася в Німеччині з XII ст. Римське право з його розвиненою системою публічно-правових відносин стало підґрунтям для розвитку німецької правової доктрини та законодавства. Зокрема, такі поняття як «публічна служба» (*officium publicum*), «публічний інтерес» (*utilitas publica*) увійшли до правового вжитку та вплинули на розуміння завдань і функцій державного управління [5, с. 98].

Поряд з рецепцією римського права, в Німеччині продовжували діяти і місцеві правові звичаї. На рівні окремих територій зберігалися особливості адміністративного устрою та управління. Так, в німецьких князівствах головну роль в управлінні відігравали князі та їхній апарат, в той час як в імперських містах діяли органи самоврядування. Таким чином, в Німеччині співіснували різні моделі організації публічної влади.

Протягом XIII–XV ст. в Імперії відбувалося поступове посилення князівської влади та ослаблення імператорської. Золота булла 1356 р. закріпила широкі права курфюрстів – найбільших князів, що обирали імператора [5, с. 100]. Вони отримали майже повну автономію в управлінні своїми територіями. Це сприяло партикуляризму в адміністративно-правовому розвитку німецьких земель.

Разом з тим, в Імперії робилися спроби впорядкування та уніфікації права, в тому числі і в сфері державного управління. Так, ще в XIII ст. з'явилися перші загальноімперські збірники законів – «Саксонське зеркало» та «Швабське зеркало» [5, с. 99]. Вони містили норми, що регулювали окремі питання управління та судочинства. А в 1495 р. був створений Імперський камеральний суд - вищий судовий орган, що розглядав справи за участю імператора, князів та інших суб'єктів імперського права [5, с. 101].

Важливим етапом у розвитку німецького адміністративного права стало прийняття в 1532 р. загальноімперського кримінально-судового уложення «Кароліна» [22]. Хоча цей акт стосувався переважно кримінального права і процесу, він все ж мав значення і для адміністративної сфери. «Кароліна» закріпила деякі принципи організації судової влади, впорядкувала систему покарань, в тому числі і за службові злочини. Уложення діяло на всій території Імперії, що сприяло уніфікації права [22].

Таким чином, розвиток адміністративного права в середньовічній Німеччині відбувався в умовах політичної роздробленості та партикуляризму, з одного боку, та впливу загальноімперських правових начал – з іншого. Священна Римська імперія, попри свою децентралізованість, все ж сприяла формуванню спільних правових традицій та інститутів. Рецепція римського права, поширення загальноімперських законів закладали підвалини для подальшого розвитку німецького адміністративного права вже в Новий час.

Особливістю адміністративно-правового розвитку середньовічної Німеччини стало поширення магдебурзького права – системи міського самоврядування, що виникла в XIII ст. в місті Магдебурзі. Згодом це право було рециповане в багатьох інших німецьких містах, а також в країнах Центральної та Східної Європи, в тому числі і на українських землях [2].

Магдебурзьке право надавало містам значну адміністративну та судову автономію. Місто звільнялося від влади феодала і управлялося виборними органами самоврядування – радою і лавою. Рада, яку очолював бургомістр, відала адміністративними та господарськими справами. Лава на чолі з війтом здійснювала судочинство на основі магдебурзького права. Обидва органи обиралися міщанами або призначалися з їхнього середовища [2].

Запровадження магдебурзького права мало за мету сприяти розвитку міст, залученню нових поселенців, поживленню ремесел і торгівлі [2]. Міста, які отримували це право, користувалися численними привілеями: власним судочинством, звільненням від феодальних повинностей, правом на проведення ярмарків та ін. Це робило їх осередками економічного та культурного життя.

У середньовічній Європі міста відігравали важливу роль в економічному, політичному та правовому житті суспільства. Саме в містах зароджувалися нові форми суспільних відносин, які потребували відповідного правового регулювання. Міське право, яке формувалося в середньовічних містах, стало важливим джерелом адміністративно-правових норм.

Крім того, особливістю міського права було те, що воно закріплювало привілейований статус міст порівняно з сільською округою. Міста звільнялися від влади феодалів і створювали органи самоврядування. Міське право регулювало адміністративний устрій міст, повноваження органів міського управління, відносини міської влади з жителями міста.

Міське право було важливим чинником розвитку ремесел і торгівлі, оскільки надавало економічні привілеї міщанам. Воно сприяло формуванню міщанства як нового соціального стану з особливими правами та обов'язками. Норми міського права захищали права міщан, регулювали торговельні та ремісничі корпорації – гільдії та цехи [9].

Важливою складовою середньовічного міського права було цехове право, яке регулювало діяльність ремісничих об'єднань – цехів. Цехи були професійними корпораціями ремісників однієї або споріднених спеціальностей, які мали власну адміністративну та судову організацію.

Цехове право визначало адміністративний устрій цехів, порядок вступу до цеху та набуття членства, права та обов'язки членів цеху. Воно регламентувало виробничу діяльність ремісників, якість продукції, ціни, умови праці та навчання учнів. Цехові статuti закріплювали монополію цеху на виробництво певних товарів у межах міста [26].

Адміністративна організація цехів будувалася на принципах виборності та колегіальності. Вищим органом цехового управління були загальні збори майстрів, які обирали цехмістра та цехову старшину. Цехмістер здійснював керівництво цехом, представляв його інтереси перед міською владою. Цехова старшина слідкувала за дотриманням цехових статутів, контролювала якість продукції [10, с. 97–103].

Цехове право передбачало сувору ієрархію всередині цеху: майстри, підмайстри, учні. Майстри були повноправними членами цеху, мали право голосу на зборах, могли тримати власну майстерню. Підмайстри працювали у майстрів за плату, але не мали права голосу. Учні навчалися ремеслу у майстрів протягом кількох років, не отримуючи платні.

Цехи мали власну судову організацію. Цеховий суд, який складався з цехмістра та кількох майстрів, розглядав справи про порушення цехових статутів, суперечки між членами цеху, скарги на якість продукції. Цехове судочинство здійснювалося на основі норм цехового права та міських судейників [27].

Цехове право сприяло внутрішній консолідації міщанства, захищало інтереси ремісників від конкуренції сільських виробників та іноземних купців. Водночас, будучи консервативним за своєю суттю, воно часто гальмувало технічний прогрес та розвиток виробництва. З розвитком капіталістичних відносин цехова організація поступово занепадає.

Отже, цехове право було невід'ємною складовою середньовічного міського права і важливим джерелом адміністративно-правового регулювання економічних відносин у містах. Цехи як ремісничі об'єднання мали розвинену адміністративну та судову організацію, що спиралася на норми цехового права. Цехове право відіграло важливу роль у становленні міського самоврядування та формуванні міщанства.

Водночас магдебурзьке право закріплювало і певну соціальну нерівність всередині міської громади. Повнотою прав користувалися лише повноправні бюргери – купці, цехові ремісники. Міська біднота була усунута від участі в самоврядуванні. Крім того, в багатьох містах магистрат з часом перетворився на замкнену олігархію, яка дбала передусім про власні інтереси [2].

І все ж, попри ці недоліки, магдебурзьке право стало важливим чинником розвитку міського самоврядування та міщанської правосвідомості. Воно сприяло обмеженню сваволі феодалів, утвердженню ідеї рівності міщан перед законом. Досвід німецьких міст став зразком для запровадження магдебурзького права в інших країнах, зокрема в Польщі та Великому князівстві Литовському, до складу яких входили українські землі [2].

Отже, магдебурзьке право стало унікальним явищем німецького та загальноєвропейського міського права епохи Середньовіччя. Його поширення сприяло розвитку міського самоврядування, утвердженню ідей громадянської рівності та верховенства права. Водночас, це право мало і певні обмеження, зумовлені соціально-становою структурою середньовічного суспільства. Але в цілому досвід німецьких міст став важливою складовою європейської правової традиції.

Висновки і перспективи з подальших досліджень. Отже, становлення адміністративного права в країнах Європи епохи Середньовіччя було складним і тривалим процесом, який відбувався під впливом різноманітних чинників. Серед них слід відзначити розвиток державності та правових систем, рецепцію римського права, формування міського самоврядування та цехових організацій.

У середньовічній Франції та Англії закладалися підвалини майбутніх національних моделей адміністративного права. У Франції цей процес був пов'язаний з посиленням королівської влади та централізацією управління, в Англії – з розвитком системи загального права та зародженням принципів адміністративної юстиції. У Німеччині важливу роль відіграло магдебурзьке право, яке надавало містам широку автономію та стимулювало розвиток міського самоврядування.

Середньовічне міське право стало важливим джерелом адміністративно-правових норм, закріпивши особливий статус міст та створивши розвинену систему органів управління. Цехове право регламентувало адміністративну організацію ремісничих об'єднань, сприяло формуванню професійних корпорацій з власною системою управління та судочинства.

Рецепція римського права збагатила середньовічну юриспруденцію новими поняттями та принципами, які згодом увійшли до понятійно-категоріального апарату адміністративного права. Під впливом римського права утверджувалася ідея необхідності правової регламентації управлінської діяльності, підпорядкування адміністрації закону.

Досвід середньовічних міст у сфері самоврядування та цехової організації заклав підвалини сучасного муніципального управління та концепції децентралізації влади. Принципи міського та цехового права вплинули на формування інститутів адміністративного права, пов'язаних з регулюванням економічної діяльності та професійних об'єднань.

Середньовічне адміністративне право, попри всю свою специфіку та обмеженість, стало невід'ємною складовою європейської правової традиції. Воно акумулювало в собі досягнення римського права, канонічного права, міського права, заклавши тим самим підвалини для подальшого розвитку цієї галузі в умовах формування національних держав та індустріального суспільства.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми становлення адміністративного права в країнах Європи в епоху Середньовіччя. Перспективи подальших наукових досліджень полягають у детальному аналізі впливу різних правових традицій на формування адміністративного права в окремих країнах, вивченні взаємодії між міським самоврядуванням та центральною владою, а також дослідженні процесів кодифікації адміністративного права в різні історичні періоди.

Використана література:

1. Берман Г. Право і революція. Формування західної традиції права. Київ : IRIS, 2001.
2. Білоус Н. О. МАГДЕБУРЗЬКЕ ПРАВО. Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ : Наукова думка, 2009. Т. 6. 790 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Magdeburzke_pravo (дата звернення: 21.06.2024).

3. Бостан Л. М., Бостан С. К. Історія держави і права зарубіжних країн : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 730 с.
4. Голяк Л. В. Порівняльне правознавство : курс лекцій. Київ : МАУП, 2004. 200 с.
5. Грубінко А. В. Історія держави і права зарубіжних країн та римське право : навч. посіб. Тернопіль : ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2019. 384 с.
6. Жовтобрюх М. М. Звичаєве право: сутність, генеза, чинність : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Київ, 2002. 197 с.
7. Завальний А., Тихомиров О., Тюріна О. та ін. Юридична компаративістика : мультимедійний навч. посіб. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/legal_comparativistics/nm/lec3.html (дата звернення: 21.06.2024).
8. Історія українського права / за ред. І. А. Безклубого. Київ : Грамота, 2010. 336 с.
9. Капраль М. Люди корпорації: Львівський шевський цех у XVII–XVIII ст. Львів, 2012. 552 с. (Львівські історичні праці. Дослідження; вип. 5).
10. Коваленко О. В. Видатковий аспект економічної діяльності цехів Полтавського полку початку XVIII ст. Вісник МНТУ. 2007. Т. 1, № 1. С. 97–103.
11. Колодяжна В. В. Історія формування та сучасний стан Романо-Германської правової сім'ї. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2013. Вип. 1. С. 46–53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvlduvs_2013_1_8 (дата звернення: 21.06.2024).
12. Концептуальні засади розвитку вітчизняного адміністративного права та процесу: тенденції, перспективи, практика : колективна монографія / Є. Герасименко та ін. ; за заг. ред. П. Діхтієвського, В. Пашинського. Рига : Baltija Publishing, 2022. 986 с.
13. Лубський В. І., Горбаченко Т. Г., Лубська М. В., Яковенко А. І. Канонічне право : підручник / ред. В. І. Лубський. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 571 с.
14. Малишев Б. В. Прецедентне право Англії : теоретичні аспекти. Наукові записки НаУКМА. 2001. Т. 19, ч. 1. С. 232–238. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/10700> (дата звернення: 21.06.2024).
15. Мануїлова К. В. Децентралізація публічної влади у Франції за правління Каролінгів (VIII–X ст.). Державне управління: удосконалення та розвиток. 2015. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2015_6_6 (дата звернення: 21.06.2024).
16. Марченко А. А. Історико-правовий екскурс генезису прецедентного права. URL: <https://baas.gov.ua/ua/proekty/articles/m/2211-istoriko-pravovij-ekskurs-genezisu-pretседentnogo-prava.html> (дата звернення: 21.06.2024).
17. Основи римського приватного права : підручник / за заг. ред. В. Борисової, Л. Баранової. Харків : Право, 2008. 224 с.
18. Панасюк Р. П. Наукові аспекти розвитку адміністративного права. *Наукові праці МАУП. Серія : Юридичні науки*. 2017. Вип. 1. С. 73–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npmaupun_2017_1_14 (дата звернення: 21.06.2024).
19. Решота В. В. Англосаксонська модель адміністративної юстиції в державному управлінні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01. Львів, 2008. 20 с.
20. Решота В. В. Реформа адміністративної юстиції у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північної Ірландії. *Політико-правові студії Коперника*. 2022. Вип. 2, № 1. С. 24–32.
21. Скакун О. Ф. Теорія держави і права. Київ : Алерта, 2014. 524 с.
22. Слинко Д. В. Процесуалізація права у Франції та Німеччині в епоху Середньовіччя. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2018. № 2. С. 28–31. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2018/7.pdf (дата звернення: 21.06.2024).
23. Соколова Т. А. Особливості проходження державної служби в розвинених країнах. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2011/24.pdf (дата звернення: 21.06.2024).
24. Соломаха А. Г. Сучасні тенденції розвитку науки адміністративного права. *Держава і право*. 2010. Вип. 50. С. 278–283.
25. Турчак О. В. Взаємодія канонічного та публічного права Середньовічної доби: політико-правовий вимір. *Південноукраїнський правничий часопис*. С. 162–163.
26. Щербина С. В. Цехове ремесло на території Північного Лівобережжя другої половини XVII – початку XVIII ст.: історіографія питання. *Сіверщина в історії України*. 2013. Вип. 6. С. 199–203. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sviiu_2013_6_50 (дата звернення: 21.06.2024).
27. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1999. Т. 2 : Д–Й. 744 с.

References:

1. Berman H. (2001). Pravo i revoliutsiia. Formuvannia zachidnoi tradytsii prava [Law and Revolution. The Formation of the Western Legal Tradition]. Kyiv: IRIS [in Ukrainian].
2. Bilous N. O. (2009). Mahdeburzke pravo [Magdeburg Law]. In: Entsyklopediia istorii Ukrainy: u 10 t. / ed. V. A. Smolii (head) et al. Kyiv: Naukova dumka, vol. 6, 790 p. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Magdeburzke_pravo [in Ukrainian].
3. Bostan L. M., Bostan S. K. (2008). Istoriia derzhavy i prava zarubizhnykh krain: navch. posib. 2-he vyd., pererob. i dopov. [History of the State and Law of Foreign Countries: Textbook. 2nd ed., revised and supplemented]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 730 p. [in Ukrainian].
4. Holiak L. V. (2004). Porivnialne pravoznavstvo: kurs leksii [Comparative Jurisprudence: Lecture Course]. Kyiv: MAUP, 200 p. [in Ukrainian].
5. Hrubinko A. V. (2019). Istoriia derzhavy i prava zarubizhnykh krain ta rymске pravo: navch. posib. [History of the State and Law of Foreign Countries and Roman Law: Textbook]. Ternopil: TNPU im. Volodymyra Hnatiuka, 384 p. [in Ukrainian].
6. Zhovtobriukh M. M. (2002). Zvychaiove pravo: sutnist, heneza, chynnist: dys. ... kand. yuryd. nauk: 12.00.12 [Customary Law: Essence, Genesis, Validity: PhD Thesis]. Kyiv, 197 p. [in Ukrainian].
7. Zavanyi A., Tykhomyrov O., Turiina O. et al. Yurydychna komparatyvistyka: multymediinyi navch. posib. [Legal Comparative Studies: Multimedia Textbook]. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/legal_comparativistics/nm/lec3.html [in Ukrainian].
8. Istoriia ukrainskoho prava / ed. I. A. Bezglyubyi [History of Ukrainian Law]. Kyiv: Hramota, 2010, 336 p. [in Ukrainian].
9. Kapral M. (2012). Liudy korporatsii: Lvivskiy shevskiy tsekh u XVII–XVIII st. [People of the Corporation: Lviv Shoemakers' Guild in the 17th–18th Centuries]. Lviv, 552 p. (Lvivski istorychni pratsi. Doslidzhennia; vyp. 5) [in Ukrainian].
10. Kovalenko O. V. (2007). Vydatkovyi aspekt ekonomichnoi diialnosti tsekhiv Poltavskoho polku pochatku XVIII st. [Expenditure Aspect of the Economic Activity of the Guilds of the Poltava Regiment in the Early 18th Century]. Visnyk MNTU, vol. 1, no. 1, pp. 97–103 [in Ukrainian].
11. Kolodiazna V. V. (2013). Istoriia formuvannia ta suchasnyi stan Romano-Hermanskoi pravovoi simi [History of Formation and Current State of the Romano-Germanic Legal Family]. Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav. Seriya yurydychna, issue 1, pp. 46–53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvlduvs_2013_1_8 [in Ukrainian].
12. Kontseptualni zasady rozvytku vitchyznianoho administratyvnoho prava ta protsesu: tendentsii, perspektyvy, praktyka: kolektyvna monohrafiia / Ye. Herasymenko et al.; ed. P. Dikhtiiievskiy, V. Pashynskiy [Conceptual Foundations of the Development of Domestic Administrative Law and Process: Trends, Prospects, Practice: Collective Monograph]. Riga: Baltija Publishing, 2022, 986 p. [in Ukrainian].
13. Lubskii V. I., Horbachenko T. H., Lubaska M. V., Yakovenko A. I. (2012). Kanonichne pravo: pidruchnyk / ed. V. I. Lubskii [Canon Law: Textbook]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 571 p. [in Ukrainian].
14. Malyshev B. V. (2001). Pretsedentne pravo Anhlii: teoretychni aspekty [Precedent Law of England: Theoretical Aspects]. Naukovi zapysky NaUKMA, vol. 19, part 1, pp. 232–238. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/10700> [in Ukrainian].
15. Manuilova K. V. (2015). Detsentralizatsiia publichnoi vlady u Frantsii za pravlinnia Karolingiv (VIII – X st.) [Decentralization of Public Power in France during the Carolingian Rule (8th–10th Centuries)]. Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, no. 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2015_6_6 [in Ukrainian].
16. Marchenko A. A. (2024). Istoryko-pravovyi ekskurs henezysu pretsedentnoho prava [Historical and Legal Excursion into the Genesis of Precedent Law]. URL: <https://6aas.gov.ua/ua/proekty/articles/m/2211-istoriko-pravovij-ekskurs-genezisu-pretседentnogo-prava.html> [in Ukrainian].
17. Osnovy rymського pryvatnoho prava: pidruchnyk / eds. V. Borysova, L. Baranova (2008). [Fundamentals of Roman Private Law: Textbook]. Kharkiv: Pravo, 224 p. [in Ukrainian].
18. Panasiuk R. P. (2017). Naukovi aspekty rozvytku administratyvnoho prava [Scientific Aspects of the Development of Administrative Law]. Naukovi pratsi MAUP. Seriya: Yurydychni nauky, issue 1, pp. 73–79. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npmaupun_2017_1_14 [in Ukrainian].
19. Reshota V. V. (2008). Anhlosaksonska model administratyvnoi yustytzii v derzhavnomu upravlinni: avtoref. dys. ... kand. nauk z derzh. upr.: 25.00.01 [Anglo-Saxon Model of Administrative Justice in Public Administration: PhD Thesis Abstract]. Lviv, 20 p. [in Ukrainian].

20. Reshota V. V. (2022). Reforma administratyvnoi yustytysii u Spoluchenomu Korolivstvi Velykoi Brytanii ta Pivnichnoi Irlandii [Reform of Administrative Justice in the United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland]. *Polityko-pravovi studii Kopernyka*, issue 2, no. 1, pp. 24–32 [in Ukrainian].
21. Skakun O. F. (2014). *Teoriia derzhavy i prava* [Theory of State and Law]. Kyiv: Alerta, 524 p. [in Ukrainian].
22. Slynko D. V. (2018). Protsesualizatsiia prava u Frantsii ta Nimechchyni v epokhu Serednovichchia [Proceduralization of Law in France and Germany in the Middle Ages]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, no. 2, pp. 28–31. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2018/7.pdf [in Ukrainian].
23. Sokolova T. A. (2011). Osoblyvosti prokhozhenia derzhavnoi sluzhby v rozvynenykh krainakh [Features of Civil Service in Developed Countries]. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2011/24.pdf [in Ukrainian].
24. Solomakha A. H. (2010). Suchasni tendentsii rozvytku nauky administratyvnoho prava [Modern Trends in the Development of Administrative Law Science]. *Derzhava i pravo*, issue 50, pp. 278–283 [in Ukrainian].
25. Turchak O. V. (2022). Vzaiemodiiia kanonichnoho ta publicjnoho prava Serednovichnoi doby: polityko-pravovyi vymir [Interaction of Canonical and Public Law in the Medieval Period: Political and Legal Dimension]. *Pivdenoukrainskyi pravnychi chasopys*, pp. 162–163 [in Ukrainian].
26. Shcherbyna S. V. (2013). Tsekhove remeslo na terytorii Pivnichnoho Livoberezhzhia druhoi polovyny XVII – pochatku XVIII st.: istoriografiiia pytannia [Guild Craft in the Territory of Northern Left-Bank Ukraine in the Second Half of the 17th – Early 18th Century: Historiography of the Issue]. *Sivershchyna v istorii Ukrainy*, issue 6, pp. 199–203. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sviu_2013_6_50 [in Ukrainian].
27. *Yurydychna entsyklopediia: v 6 t. / ed. Yu. S. Shemshuchenko (head) et al. (1999). [Legal Encyclopedia: in 6 volumes].* Kyiv: Ukr. entsykl., vol. 2: D–Y, 744 p. [in Ukrainian].

Rybchenko S. Establishment of administrative law in European countries in the Middle Ages

The article analyzes the process of formation of administrative law in European countries during the Middle Ages, reveals the key stages and features of this process. The analysis of historical experience showed that the medieval period was of decisive importance for the formation of the foundations of administrative law, which later formed the basis of the national legal systems of European countries.

It has been found that the formation of administrative law in the countries of Europe during the Middle Ages was a complex and long process that took place under the influence of various factors. Among them, the development of statehood and legal systems, the reception of Roman law, the formation of city self-government and guild organizations were noted.

In general, in the Middle Ages, the main sources of administrative law were: customary law (legal custom), canon law, Roman law.

It was established that the foundations of future national models of administrative law were laid in medieval France and England. In France, this process was associated with the strengthening of royal power and the centralization of management, in England – with the development of the common law system and the birth of the principles of administrative justice. In Germany, the Magdeburg law played an important role, which gave cities wide autonomy and stimulated the development of city self-government.

It is emphasized that the experience of medieval cities in the field of self-government and guild organization laid the foundations of modern municipal management and the concept of decentralization of power.

It is emphasized that city law was an important factor in the development of crafts and trade, as it provided economic privileges to the townspeople. It contributed to the formation of the bourgeoisie as a new social status with special rights and responsibilities. Norms of city law protected the rights of citizens, regulated trade and craft corporations – guilds and workshops. It was the principles of city and guild law that influenced the formation of administrative law institutes related to the regulation of economic activity and professional associations.

It is proved that the Middle Ages was of great importance for the development of administrative law, since it was then that the fundamental principles and institutions that determine the modern understanding of administrative law were laid down. The reception of Roman law, the development of city self-government and the guild system played a key role in the formation of administrative and legal relations.

Key words: *administrative law, the Middle Ages, customary law, Roman law, canonical law, the principle of legality, the principle of separation of powers.*